

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

EĞLENCE KÜLTÜRÜNÜN BİR PARÇASI: OSMANLI LÂLE ŞENLİKLERİ,
ÇERÂĞÂN

Arş. Gör. Zeynep SÜNGÜ
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
zeynepsungu@selcuk.edu.tr
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9326-7999>

Öz

Osmanlı'da lâle şenlikleri ya da diğer bir deyişle çerâğân; dönemin padişahı Sultan III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa ile özdeşleşen, hatta bir döneme adını veren (Lâle Devri) elit, saray merkezli eğlence anlayışının temelini oluşturur. Lâle şenlikleri hakkında müstakil bir çalışmaya duyulan ihtiyaç edebiyat bilimi adına hep var olmuştur. Neslihan Koç Keskin'in doçentlik tezi olarak hazırladığı bu kitabı, dolduracağı boşluk nispetinde önemli bir adım olarak görmek gerekir. Yazar burada oldukça ayrıntılı ve titiz bir çalışmanın ürünü olarak sözü edilen dönemin çerâğânlarını tek tek tahlil ediyor. Şenliklerin canlı belgeleri olan bu şiirlerin "çerâğâniye" adıyla klasik edebiyat içinde yeni bir tür olarak değerlendirilebileceği fikri ise yazarın ileri sürdüğü dikkat çekici bir diğer noktadır.

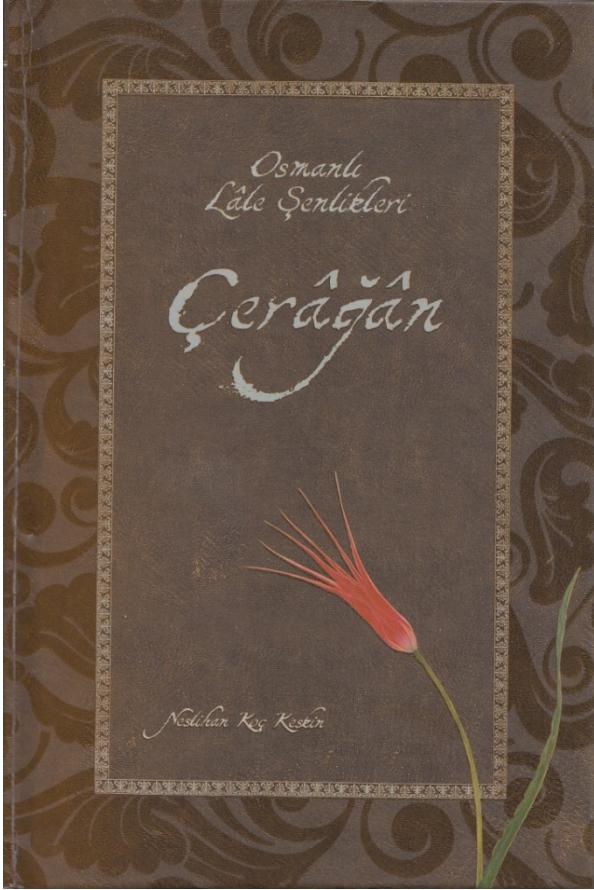
Anahtar Kelimeler: Osmanlı, lale, şenlik, III. Ahmed, çerağan.

A PART OF ENTERTAINMENT CULTURE: OSMANLI LÂLE ŞENLİKLERİ,
ÇERÂĞÂN

Abstract

Tulip festivals or çerâğâns in Ottoman period underlie the sense of elite and government-centric entertainment which is identified with Sultan Ahmed III and Grand Vizier İbrahim Pasha and even give its name to a period of time (Tulip Age). Turkish Literature has always needed a self-contained study about tulip festivals. It is needed to accept that Neslihan Koç Keskin's book which she presented to become an associate professor is a big step forward for the field. The author analyzes all çerâğâns very deeply and elaborately. In addition, she has an important idea about that çerâğâniye can be thought of as a new literary genre.

Keywords: Ottoman, tulip, festival, 3rd Ahmed, çerağan.

KOÇ KESKİN, Neslihan (2014). *Osmanlı Lâle Şenlikleri Çerâğân*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık. 208 s.

*Bahâr oldı tarâvet geldi reng-i verd-i ezhâra
Buyur ey şâh-ı 'âlem 'izzile seyr-i Çerâğân'a*
(s. 156)

İnsanın varlığının başlangıcından itibaren içinde bulunulan zaman, mekân ve tabii ki geleneklere bağlı olarak gösterdiği değişikliklerle eğlence kültürü çok çeşitli faaliyetlerden teşekkül eder. Bununla birlikte medeniyetler arasında bile sözlü ya da yazılı birtakım ifade biçimlerinin

çoğunlukla sabit kaldığı görülür. Geleneksel tiyatrolar, edebî türler, minyatür sanatı gibi alanlar bunlardan bazılarıdır. Ancak muhteva ve şekilde birtakım değişiklikler meydana gelir ki bir medeniyeti diğerlerinden farklı kılan da meydana gelen anlayış ve uygulamadaki bu nüanslardır. Her büyük medeniyette olduğu gibi geniş, kozmopolit bir halk tabakasını bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nde de eğlence, halkın kendini gerçekleştirme yollarından biridir. Biçimlerin toplumsal kodlarla içselleştirildiği örneklerden birini görmek için Osmanlı döneminde eğlence kültürünün bir parçası olan şenliklere bakmak mümkündür.

Osmanlı'da şenlik denince, üstelik bir de klasik dönemden söz ediyorsak, akla gelecek ilk edebî türlerden biri sûrnâmelerdir. Sûrnâmeler, çoğunlukla şehzâdelerin doğumları (velâdet-i hümayûn), besmeleye başlamaları (bed'-i besmele), sünnet düğünleri, evlenme törenleri (sûr-ı hitân), zafer kutlamaları (fetih şâdûmânlığı), tahta çıkış (cülûs) ve bayram gibi olaylar dolayısıyla düzenlenen şenliklerin yazar ve şairler tarafından yazıya geçirilmesiyle doğan manzum ve mensur edebiyat ürünleridir. Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden Neslihan Koç Keskin'in *Osmanlı Lâle Şenlikleri Çerâğân* adlı çalışması da bu bilgileri içeren "Osmanlı Şenlik ve Sûrnâmeleri" adındaki giriş bölümüyle başlar. Keskin, şenliklerle ilgili şimdiki kadarki en kapsamlı araştırmayı yapmış olan Mehmet Arslan'ın *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri* adlı önemli çalışmasını da burada dipnot düşmeyi ihmal etmemiştir. Arslan'ın bu çalışması her ne kadar oldukça kapsamlı ve nitelikli olsa da ilgili konuyu aydınlatmakla birlikte, genel olarak sûrnâmelerin tahlili ile sınırlıdır. Bunun dışında çok yakın bir zamanda lâleye dâir başka bir çalışma olan Gül İrepoğlu'na ait *Lâle, Doğada, Tarihte, Sanatta* adlı eserde de çerâğân ve çerâğâniyelerden söz edilmemiştir. Dolayısıyla bir döneme adını kazıyan ve en önemli eğlence anlayışlarından biri olan çerâğân, yani lâle şenlikleri hakkında müstakil bir çalışmaya duyulan ihtiyaç edebiyat bilimi adına hep var olmuştur. Neslihan Koç Keskin'in doçentlik tezi olarak hazırladığı bu kitabı, dolduracağı boşluk nispetinde önemli bir adım olarak görmek gerekir.

Osmanlı'da lâle şenlikleri ya da diğer bir deyişle çerâğân; dönemin padişahı Sultan III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa ile özdeşleşen, hatta bir döneme adını veren elit, saray merkezli eğlence anlayışının temelini oluşturmaktadır. Yazarın kendisinin de ön sözde belirttiği gibi, *Osmanlı Lâle Şenlikleri: Çerâğân* bu eğlence kültürüne dair edebî, tarihî ve sosyo-kültürel incelemelerin sunulduğu, öncelikle edebiyat ve tarih disiplinleri olmak üzere diğer sosyal bilimlere de kaynaklık edecek bir başvuru eseri niteliğindedir. Farsçada “yağ kandili ve genellikle mum, meş’ale gibi ışık veren şey” gibi anlamlara gelen *çerâğ* kelimesinden türetilerek “bahçelerde kandil ve mumlarla yapılan gece şenliği, donanma” anlamında kullanılan *çerâğân* ismi ise özellikle seçilmiş olmalı ki okurun zihnine intikal ettiği anda lâlelerin yanına onlarla aynı boyda mumlar koyarak geceyi aydınlatma geleneğini hemen çağrıştırıyor.

Eserin devamında ise giriş bölümünü takip eden dört ana bölüm mevcuttur. Bu bölümlerden ilkinde aynı adı taşıyan “Tarih-i Râşid ve Küçükçelebi-zâde İsmail Âsım Tarihlerine Göre III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşa Döneminde Düzenlenen Çerâğân’lar” işlenmiştir. Yazar burada oldukça ayrıntılı ve titiz bir çalışmanın ürünü olarak bu çerâğânları tek tek tahlil ediyor ve çerâğânlarda dikkati çeken ayrıntılar neler, davetliler kimlerden oluşuyor, zamanı nedir ve ne kadar sürer, nerede yapılır, nasıl organize edilir gibi sorulara metinlerin orijinallerinden yola çıkarak cevaplar arıyor.

İkinci bölümün tamamı, biraz daha özele inerek Sadrazam İbrahim Paşa devrinde, 1723 yılında yazılan bir çerâğâna ayrılır. Keskin’in aktardığı bilgilere göre bu çerâğân Sadrazam İbrahim Paşa döneminde yetiştirilen on sekiz lâleden bahsetmektedir ve kendisine sunulan bu metin bizzat İbrahim Paşa tarafından *Tuhfe-i Çerâğân* olarak adlandırılmıştır. “Sebeb-i Telif-i Tuhfe-i Çerâğân” başlığı altında yazar, eseri neden yazdığını şu şekilde anlatır: “Bir gece can sıkıntısı nağmesinin şarabından içerken, hayal şarabının tesiriyle, talihsizlik kışının karanlığından, talih baharının Çerâğânını arzu ettim. Felâket kışının şiddetinden, makam ve mevki lâle bahçesinin hazinesini arayarak, saltanatın merkezi İstanbul şehrinde beğenilip, kabul görüp belki vaktini yakalayarak itibarın merkezine lâyük olmayı ve bir çölde kabul Ka’be’sinin çingırağını sallamayı ümit ettim.” (s. 18). Yazar daha sonra çerâğânın muhtevasına dair bilgileri kendi içinde on bölüme ayırmış ve “Çin Hakanı’nın ‘Şeb-Çerâğ’ın’dan, mecliste dostlarının sermestliğinden faydalanıp lâle soğanı çalan “bir şükûfe-perver”e, İbrahim Paşa ve Osmanlı toplumunun lâle tutkusuna varana kadar *Tuhfe-i Çerâğân* ışığında pek çok tahlil yapar. Özellikle yine *Tuhfe*’de bahsedildiğini öğrendiğimiz önemli bir ayrıntı da lâlelerde aranması gereken özelliklerdir. Bu noktadan bakıldığında bugünün modern anlayışında hem ilgilileri hem de çiçekseverleri cezbedebilecek olması sebebiyle, konu hakkında tespit edilen geçmişe dayalı bilgiler önemlidir.

Üçüncü bölümde ise Keskin bakış açısını değiştirerek bu kez yabancıların gözünden çerâğânları anlatmış, böylece hem karşılaştırmalı bir inceleme yapmış hem de verilerini kuvvetlendirmiştir. Yazar, bir önceki bölümde *Tuhfe-i Çerâğân* araştırmasının sonuçlarıyla bu bölümde elde ettiği bilgilerin örtüştüğünü belirtir. Özellikle Fransız elçileri tarafından nakledilen bilgiler çerâğânlara dair önemli ayrıntılar kaydetmiştir: “Sadrazamın bahçesinde 500 bin soğan var. Lâleler çiçek açtığı ve Veziriazam bunları Padişah’a göstermek istediği zaman tüm boşlukları başka bahçelerden toplanıp, şişelere konan lâlelerle doldurmaya özen gösteriyorlar. Her dört çiçekte bir yere lâlelerle aynı boyda mumlar konuyor ve patikalar her türlü kuş kafesleriyle süsleniyor [...]” (s. 42).

“Osmanlı Şiirinde Çerâğân” başlıklı dördüncü bölümde disiplinlerarası bir çalışma olarak tarihle edebiyat buluşturuluyor. “Osmanlı’da Lâle Medeniyeti” ile “Osmanlı Şiirinde Lâle” anlatılarak bütüncül bir sonuca varılıyor. Burada yazarın vurguladığı asıl nokta ise lâle şenliklerini anlatan bu şiirlerin “çerâğâniye” adıyla klasik edebiyat içinde yeni bir tür olarak değerlendirilebileceği teklifidir. Bu bölümde bu kez çerâğâniyelerden yola çıkarak çerâğânların adlandırılması, zamanı, süresi, davetlileri, mekânları, organizasyonu yeniden değerlendirilmiştir.

Akabinde bir “Değerlendirme” bölümüyle devam eden esere “Ekler” başlığı ile Râşid ve Çelebi-zâde İsmail Âsım Efendi tarihlerindeki bölümlerin çeviri yazısı ile Tuhfe-i Çerâğân’ın tıpkıbasımı ve çeviri yazısı eklenmiştir. Keskin, son olarak da on üç şairin çerâğâniyelerini ilave etmiş; kaynaklar, dizin ve kendi özgeçmişi ile eserini tamamlamıştır. Birkaç koleksiyondan seçilerek kitabın sonuna eklenen rengârenk lâle resim ve fotoğrafları ise oldukça estetik bir sunum oluşturuyor. Burada eleştirilebilecek tek nokta belki yazarın da isteğine uymayan, matbaa tarafından tercih edilen koyu kapak rengi olabilir. Hem lâle şenliklerini konu alan hem de arkası rengârek lâle şöleniyle süslenen bir kitap için kahverengi tonları yerine içerikle uyumlu daha canlı bir renk tercih edilebilirdi. Buna küçük bir ek olarak kulağa daha hoş gelmesi maksadıyla *Osmanlı’da Lâle Şenlikleri: Çerâğân* ismi de kullanılabilirdi.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından lâle ve lâle şenlikleri yaşatılmaya çalışılsa da geçmişten çok fazla iz taşıyor. Bu yüzden ümidimiz odur ki Neslihan Koç Keskin’in doçentliğini kazandığı ve 2015 yılında Elginkan Vakfı tarafından Türk Kültürünü Araştırma Dalı’nda ödüle lâyık görülen, ancak yalnızca beş yüz adet basılmış bu başarılı çalışma en kısa zamanda büyük bir yayınevinin sunuşuyla yeniden raflardaki yerini alıp daha fazla okura ulaşma imkânı bulur.